

Funded by the
European Union

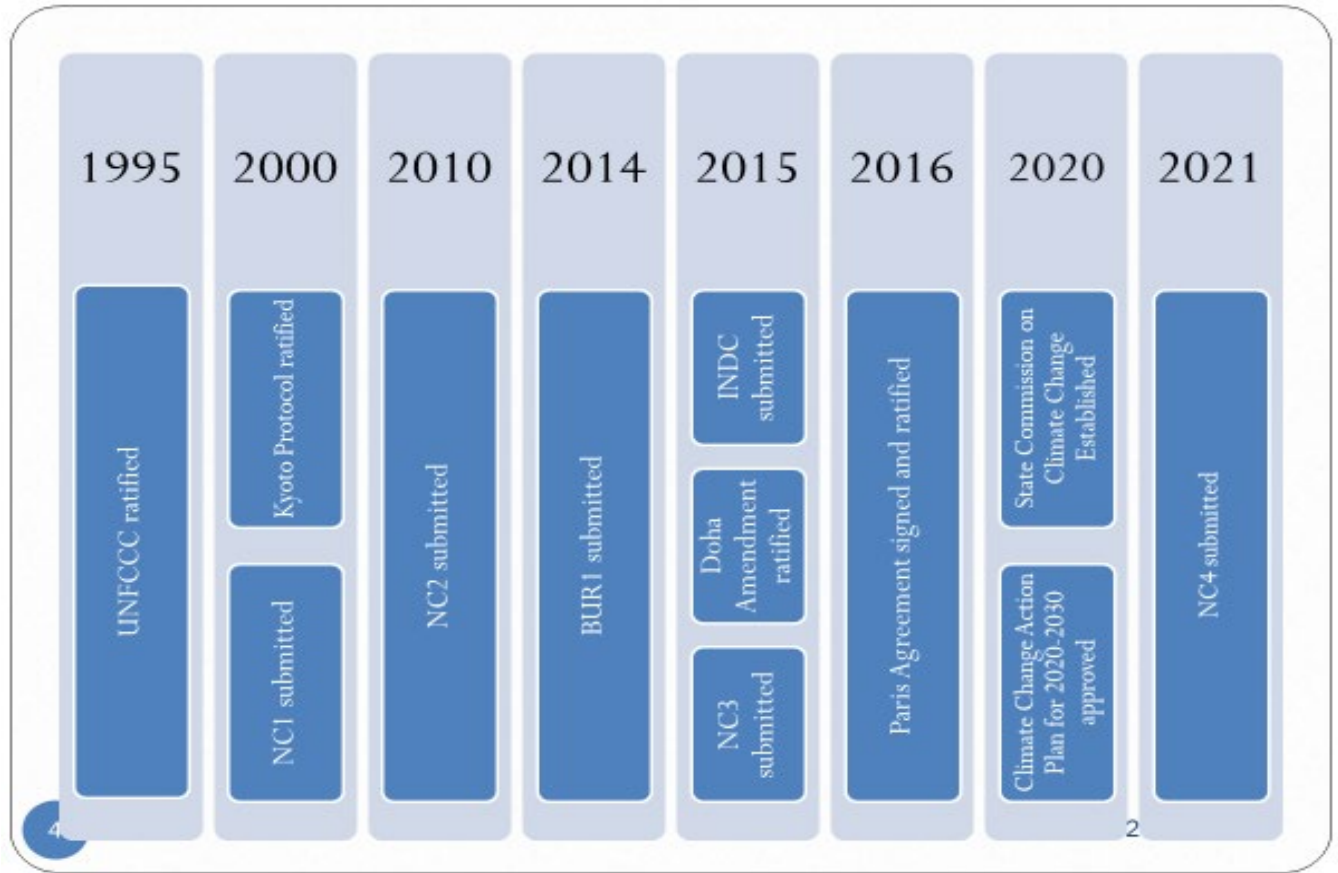
Beynəlxalq və Avropa Birliyinin təcrübəsi əsasında energetika və sənaye sektorlarında atmosfer tullantılarına malik müəssisələrini(MHY-nin qurğular səviyyəsi) seçilməsi üçün meyar və/(və ya) standartların müəyyən olunması məqsədilə hökumətə dəstək çərçivəsində müvafiq qaydaların hazırlanması barədə

Hesabat

Azərbaycan Respublikası 1995-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasını (UNFCCC) ratifikasiya etdikdən sonra Konvensiya qarşısında götürdüyü öhdəliklərindən biri istilik effekti yaradan qazların (gələcəkdə,İEYQ) antropogen emissiya və udulmalarının qiymətləndirilməsi üçün institusional çərçivəsinin təmin edilməsi və Konvensiyanın Katibliyinə davamlı əsasda hesabatların verilməsindən ibarətdir.

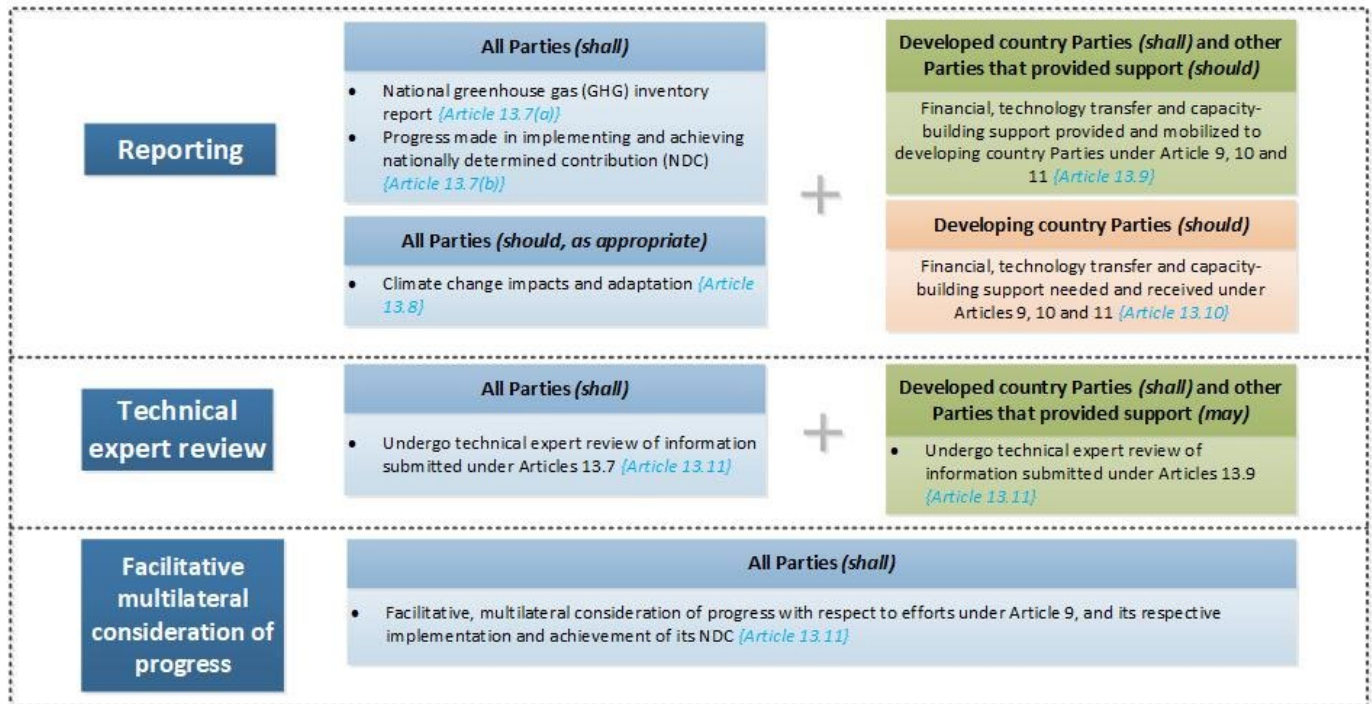
Məlum olduğu kimi, iqlim dəyişmələri sahəsində koordinasiya olunmuş fəaliyyətlərin təmin edilməsi üçün AR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) yanında Milli Hidrometeorologiya Xidmətində İqlim Dəyişmələri Mərkəzi yaradılmışdır. Mərkəz koordinasiya işləri çərçivəsində həmçinin İEYQ-nin inventarlaşdırılması üzrə aidiyyəti dövlət strukturlarından məlumatların yığılmasına, İEYQ-nin inventarlaşdırılması üzrə hazırlanmış hesablara müvafiq rəy və təkliflərin alınmasına, həmçinin məlumatların arxivləşdirilməsinə cavabdehdir.

1995-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikası BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəfi olaraq aşağıdakı işləri yerinə yetirmişdir:

Paris Razılaşmasına əsasən bütün ölkələrin qlobal səylərdə töhfəsinin qiymətləndirilməsi məqsədilə Şəffaflığın Gücləndirilməsi Çərçivəsi (Enhanced Transparency Framework) hazırlanmışdır.

Article 13 of the Paris Agreement: transparency of action and support

* The transparency framework shall provide flexibility in the implementation of the provisions of this Article to those developing country Parties that need it in the light of their capacities [\(Article 13.2\)](#);

* The transparency framework shall recognize the special circumstances of the least developed countries and small island developing States [\(Article 13.3\)](#).

Paris Razılaşmasının 13.7 Maddəsinə əsasən hər bir ölkə mütləq olaraq (“shal” l- tələb) Milli İEYQ-nin İventarlaşma Hesabatları, Milli Səviyyədə Müəyyən Olunmuş Təhfələrdəki (NDC) hədəflərə nail olunması üzrə əldə olunan irəliləyişin qiymətləndirilməsini təqdim etməlidir. Sözügedən hesabatlar Paris Razılaşmasının 13.11 Maddəsinə əsasən mütləq olaraq (shall) Konvensiya tərəfindən təşkil olunan beynəlxalq səviyyəli qiymətləndirmədən (audit) (technical expert review) keçməlidir.

Polşanın Katovise şəhərində 2018-ci ildə keçirilmiş Tərəflər Konfransında (COP24) yuxarıda qeyd olunan tələblər üzrə vahid hesabatlıq formatının təmin edilməsi məqsədilə detallı Üsullar, Prosedurlar və Qaydalar (Modalities, Procedures and Guidelines (MPG)) qəbul edilmişdir.

Sözügədən qaydalara uyğun olaraq emissiyaların Qlobal Həcmi (Global Stocktake) dəqiq və şəffaf şəkildə qiymətləndirməsi üçün Tərəflər Milli Inventarlaşma Hesabatların (NİR) təqdim edilməsində xüsusi formatda olan cədvəllərdən istifadə etməlidirlər. Bundan əlavə, NDC-nin və iqlim fəaliyyətinin maliyyələşməsi (climate finance) üzrə icra statusunun öyrənilməsində ümumi cədvəl formatından (CTF) istifadə olunmalıdır.

Paris Sazişinə əsasən, Tərəflər, ən gec 31 dekabr 2024-cü ilədək, ilk İkiillik Şəffaflıq Hesabatını (BTR1) və milli inventarlaşma hesabatını müvafiq Üsullar, Prosedurlar və Qaydalaram (MPG) uyğun şəkildə olaraq təqdim etməlidirlər.

Bununla əlaqədar, Azərbaycan üzrə 2024-ci ilə qədər Birinci İkiillik Şəffaflıq Hesabatının hazırlanması üçün ölkədaxili etibarlı Monitoring, Hesabatlılıq və Yoxlanılma (MHY) sisteminin yaradılması vacib şərtlərdən biridir.

Bu mənada, Milli Inventarlaşma Hesabatının tələb olunan formata təqdim edilməsi üçün İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair tələb olunan məlumatların toplanması, emissiyaların düzgün və şəffaf şəkildə qiymətləndirilməsi tələb olunur.

NDC üzrə görülmüş işlərin qiymətləndirilməsi üçün icra olunan və planlaşdırılmış yumşaltma tədbirləri barədə müvafiq məlumatların yığılması, o cümlədən əldə edilmiş azalmaların yoxlanılması tələb olunur. Daha sonra ümumi və ayrı-ayrı sektorlar üzrə hazırlanmış Aşağı Karbonlu Strategiyalarının və tədbirlər planlarının icra statusunun qiymətləndirilməsi və ölkə səviyyəsində bu sahədə əldə olunmuş irəliləyiş barədə hesabatların hazırlanması, həmçinin maliyyə və texnoloji ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi tələb olunur.

2014-cü ildə ETSN təklifi ilə ölkə üzrə İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair MHY sisteminin yaradılması məqsədilə sənaye müəssisələrindən birbaşa məlumatların əldə edilməsi üçün "Atmosfer havasının mühafizəsinə dair" 2-TG (hava) №-li illik rəsmi statistika hesabatı formasına İEYQ-nin inventarlaşmasına dair bölmə daxil edilmişdir. Qeyd edək ki, sözügedən hesabatlar ETSN ilə razılaşdıraraq müəssisələr tərəfindən Dövlət Statistika

Komitəsi (DSK) tərəfindən yaradılmış elektron portalına daxil edilir və DSK-nin illik icmallarında öz əksini tapır.

Lakin, ölkə üzrə təsdiq edilmiş vahid metodiki yanaşmanın olmaması səbəbindən yığılan məlumatlarda məlumatların qeyri-müəyyənlik səviyyəsi çox yüksək qiymətləndirilir. Bundan əlavə, təqdim olunan məlumatların yoxlanmasına dair ölkədaxili prosedur qaydaların indiyədək mövcud olmaması, müəssisələrin ekoloji auditlərin qeyri-müəyyən vaxta qədər təxirə salınması faktiki olaraq, ölkə üzrə etibarlı MHY sisteminin yaradılması prosesini ləngidir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, "Atmosfer havasının mühafizəsinə dair" 2-TG (hava) №-li illik rəsmi statistika hesabat forması, hələ ki, **yalnız** sənaye və energetika sektorlarında fəaliyyət göstərən müəssisələrdə stasionar mənbələrdən atılan emissiyaların qiymətləndirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Məlumdur ki, MHY sistemi İEYQ-nin inventarlaşdırılması və azaldılmasına dair tədbirlərin icra statusunun yoxlanılması üçün etibarlı vasitə kimi tətbiq olunur. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən demək olar ki, inkişaf etmiş və bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə atmosfer emissiyaların hesablanması ilə vahid qurum məşğul olur və belə koordinasiya olunmuş fəaliyyət nəticəsində maliyyə resurslarının qənaətinə, hesabatlılığının təkmilləşdirilməsinə və əhatə dairəsinin genişləndirilməsinə nail olunur. Bu yanaşma resurslardan səmərəli istifadə edilməsini təmin edir və İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərlə yanaşı ətraf mühitin mühafizəsi üzrə digər beynəlxalq səviyyədə götürülmüş öhdəliklərin icrasına öz töhfəsini vermiş olur. Bu qurumlara ayrı-ayrı müəssisələrə aid məxfi məlumatlar da daxil olmaqla bütün zəruri məlumatların toplanılması və emal edilməsi ilə əlaqədar tam səlahiyyətlər verilir. Misal olaraq, Avstriyada qəbul edilmiş qanuna əsasən atmosfer havasına atılan emissiyaların inventarlaşdırılması üzrə vahid qurum kimi Federal Ətraf Mühit Agentliyini(Umweltbundesamt) fəaliyyət göstərir..

Belə ki, Umweltbundesamt inventarlaşma işlərinin planlaşdırılması, hazırlanması və idarə edilməsi üzrə yeganə səlahiyyətli orqandır. Milli İEYQ-nin inventarlaşması, Umweltbundesamt nəzdində fəaliyyət göstərən ISO 17020 beynəlxalq standart üzrə akkreditasiya olunmuş yoxlayıcı orqan tərəfindən həyata keçirilir. Tətbiq olunan Keyfiyyət İdarəetmə Sistemi (QMS), atmosfer emissiyaların inventarlaşmasının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasını

təmin etmək üçün zəruri prosedurları özündə əks etdirir. Yoxlama zamanı müəyyən edilən hər hansı uyğunsuzluğun, o cümlədən UNFCCC tərəfindən illik əsasda təşkil edən audit nəticəsində aşkarlanan uyğunsuzluqların qeydiyyatı və həmin uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına dair təkmilləşdirmə planları qurum hazırlayır və növbəti inventarlaşma dövründə nəzərə alınmasını təmin edir.

Mənbə: Avstriyanın 4-cü İki illik Hesabat (BR) (https://unfccc.int/sites/default/files/resource/AT_BR4.pdf).

Digər maraqlı beynəlxalq təcrübə nümunəsi kimi, Moldovada ətraf mühit və iqlim dəyişmələrinə dair qəbul edilmiş qanun və digər normativ aktları göstərmək olar. Belə ki, həmin qanunun əlavəsində inventarlaşma prosesində tələb olunan məlumatların siyahısı və həmin məlumatların təqdim olunmasına cavabdeh olan dövlət qurumları, elmi-tədqiqat institutları, qeyrihökumət təşkilatları və digər cavabdeh qurumlar göstərilir.

Rusiya Federasiyasında isə İEYQ-nin məhdudlaşdırılmasına dair qanun layihəsi hazırlanmışdır, həmin layihədə ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən və il ərzində 150 min ton CO₂ ekvivalentindən çox emissiyaya malik olan müəssisələrdən, bu emissiyaların azaldılmasına dair konkret tədbirlər planlarının, habelə İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair müəssisə üzrə illik hesabatların hazırlanması tələb olunur. Daha sonra həmin hesabatlar Rusiya Federasiyasının ərazisində akkreditə olunmuş müvafiq audit şirkəti tərəfindən yoxlanıldıqdan sonra bu barədə hesabat müvafiq cavabdeh dövlət qurumuna təqdim edilməlidir.

Vahid yanaşmanın Azərbaycan üzrə tətbiqi üçün ilk olaraq BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfranslarında qəbul edilən Qərarlara əsasən “Əlavə-I”-ə daxil olmayan ölkələr üçün Milli Məlumat və İkiillik Yenilənmiş Hesabat sənədlərinin hazırlanmasına dair qaydalara uyğun olaraq İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair müvafiq metodik təlimat sənədi (hal-hazırda 2006-cı ilin İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair İDDEQ-in Rəhbər Qaydalar sənədinə uyğun) işlənilməli və təsdiq edilməlidir.

Belə ki, b metodik təlimatda yanma prosesi nəticəsində stasionar və səyyar mənbələrdən atılan emissiyaların qiymətləndirilməsi, neft-qaz sahəsində uçucu emissiyaların qiymətləndirilməsi, sənaye prosesləri zamanı atmosfərə atılan emissiyaların qiymətləndirilməsi, kənd təsərrüfatından, torpaqdan istifadə və onun dəyişdirilməsi zamanı ayrılan və udulan emissiyalarının

qiymətləndirilməsinə dair metodoloji məlumatlarəks olunmalıdır. Hesabatlılığın şəffaflığını və dəqiqliyini təmin edilməsi üçün sözügedən metodoloji yanaşmalar Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılmalıdır və müvafiq normativ xarakterli akt qaydasında təsdiq edilməlidir.

Məlumatlar İPCC-nin yuxarıda qeyd olunan metodikasında müvafiqkategoriyalar üzrə toplanılmalıdır, onlarınığılmasına dair formatların hazırlanmasına cəlb olunacaq mütəxəssislər İEYQ-nin inventarlaşdırılması sahəsində UNFCCC tərəfindən sertifikatlaşmış yoxlayıcı ekspertlər olmalıdır. Toplanılması tələb olunan məlumat növündən asılı olaraq hər cavabdeh qurumda/müəssisədə aidiyyəti mütəxəssis(lər) təyin olunmalıdır və təyin olunmuş mütəxəssislər üçün müvafiq təlimlər təşkil olunmalıdır. Hər qurum/müəssisə üzrə İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair illik planlar hazırlanmalı və müvafiq qaydada təsdiq edilməli, müvafiq keyfiyyət zəmanəti və nəzarəti tədbirləri həyat keçirilməlidir.

İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair metodoloji yanaşmanın milli şəraitə uyğunlaşdırılması məqsədilə müvafiq elmi tədqiqatların aparılması üçün bu işə müvafiq elmi müəssisələr də cəlb olunmalıdır.

Daxil olunan məlumatların yoxlanmasına dair audit qrupu yaradılmalıdır, yoxlama nəticəsində aşkar edilmiş boşluqlar və qeyri-müəyyənliklər qeydiyyatata alınmalı, onların aradan qaldırılmasına dair konkret tədbirlər planı hazırlanmalı və növbəti inventarlaşma dövründə nəzərə alınmalıdır. Bundan əlavə, daxil olunan məlumatların monitorinqi və mənbədən asılı olaraq instrumental ölçmə işlərinin aparılması üçün ETSN-nin Monitorinq Departamenti innovativ texnologiyalara əsaslanan ölçmə cihazları ilə təchiz olunmalıdır, bu işlər müvafiq qaydada departamentinin illik monitorinq planında öz əksini tapmalıdır.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, İEYQ-nin azaldılmasına dair Paris Razılaşması çərçivəsində Azərbaycan tərəfindən 2030-cu ilədək götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün yalnız İEYQ-nin inventarlaşdırılması üzrə etibarlı MHY sisteminin yaradılması kifayət etmir.

İEYQ-nin azaldılması üzrə götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün daxili karbon ticarət sisteminin yaradılması və əsas emissiya buraxan (gələcəkdə, “emitorlar”) üçün kvotaların müəyyən edilməsi də vacib şərtlərdən biridir.

Bunları həyata keçirilməsi üçün İEYQ-nin atılmaları və udulmaları üzrə beynəlxalq norma və prinsipləri özündə əks etdirən milli ekoloji normativ-hüquqi bazasının yaradılması tələb olunur, o cümlədən:

- İqlim müdafiəsi sahəsində yoxlama və sertifikatlaşdırılma fəaliyyətinin təmin edilməsi;
- dövlət səviyyəsində emissiyaların atılmasını məhdudlaşdırılan kvotaların verilməsi qaydalarının işlənilib hazırlanması;
- beynəlxalq və daxili karbon vahidlərinin ticarəti və onların müvafiq reyestr əsasında qeydiyyatı alınması ilə əlaqədar qaydaların hazırlanması;
- karbon vahidlərinin dövriyyəsinin təmini;
- İEYQ-nin atılmaları və udulmaları üzrə qanunvericiliyin pozulmasına dair cərimələr sisteminin tətbiqi, risklərin sığortalanması;
- İqtisadiyyatın və cəmiyyətin iqlim dəyişmələrinə adaptasiya olunması və iqlimə təsirlərinin azaldılmasına dair tədbirlərin davamlı şəkildə görülməsi üçün maliyyə resurslarının təmin edilməsi.

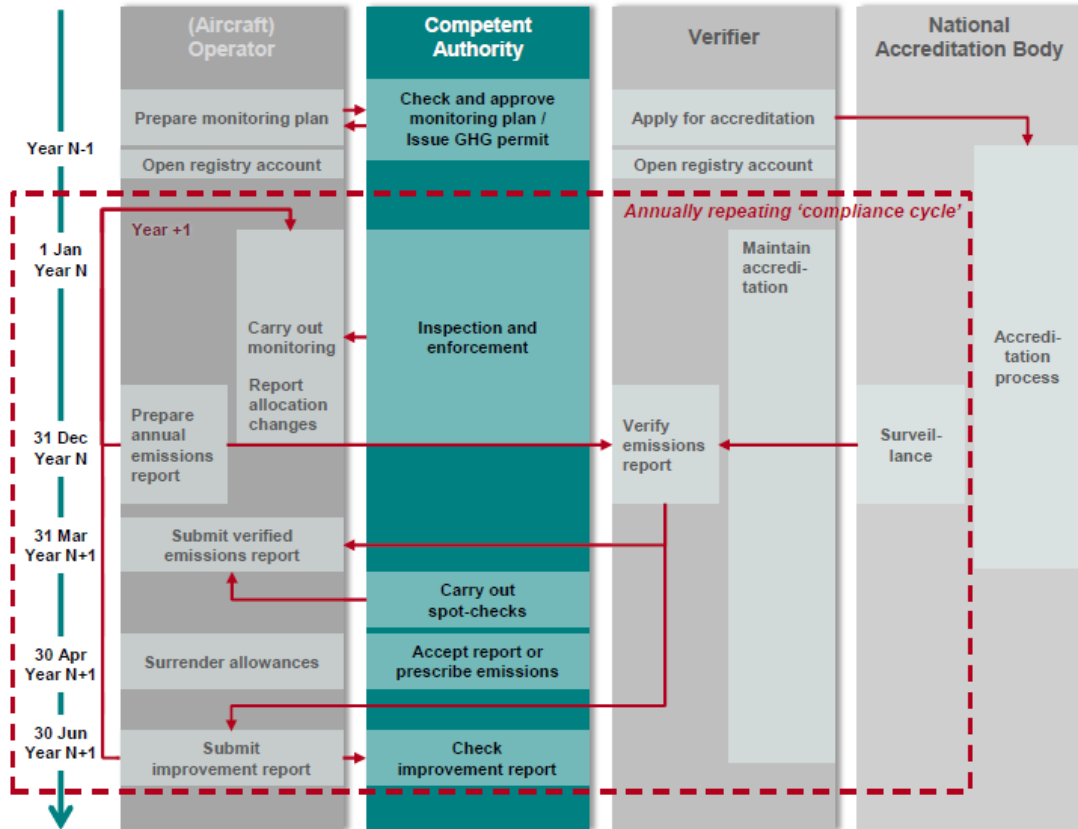
Təhlillər həmçinin onu göstərir ki, hazırda mövcud normativ-hüquqi baza əsasında İEYQ-nin kvotalarının ölkə daxili bazarında ticarətinin təmin edilməsi mümkün deyildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yaxın gələcəkdə ekoloji standartlara riayət etməyən ixracatçı müəssisələr beynəlxalq bazarda rəqabətə tab gətirə bilməyəcəklər. Buna görə, karbon ticarət mexanizmlərinin inkişafı yalnız Paris Razılaşması üzrə götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə deyil, həmçinin ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafına daa öz töhfəsini verəcəkdir.

Qeyd olunan sahədə zəngin təcrübəyə malik Avropa Birliyində İEYQ atmosfərə atılmasına dair əldə olunan icazələrin ticarəti üzrə 2003-cü ildə qəbul edilmiş 2003/87/EC Direktiv sənədini təqdirəlayiqdir. Belə ki,

Avropa Birliyinin Emissiya Ticarəti Sxemi (EU ETS) üçün MHY və Akkreditasiya sisteminin tətbiqinə dair Səlahiyyətli orqanlar üçün qısa qaydalar sənədində aşağıdakı sxem verilir. Bu sxemdə Səlahiyyətli Orqanın (SO) (Competent Authority (CA)) İEYQ-nin ticarət dövriyyəsində əsas rol və məsuliyyətləri ümumilləşdirilir, həmçinin digər maraqlı tərəflərin, o cümlədən

şirkətlərin (stakeholders, i.e. operators), habelə audit şirkətlərinin və Milli Akkreditasiya Orqanlarının (MAO) (National Accreditation Body (NAB)) səlahiyyətləri qeyd edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, EU ETS sxeminə həmçinin Avropa Birliyi ərazisində həyata keçirilən uçuşlar da daxildir.

Mənbə:

https://ec.europa.eu/clima/sites/default/files/ets/monitoring/docs/quick_guide_ca_en.pdf?fbclid=IwAR2-rDS-kBAu3_q0RkgO_5V0pF52NNw1ZDANXMOyenoLxJJ9nmf86f8lwq

Ümumiyyətlə, Səlahiyyətli Orqanın (SO) SO bütün fəaliyyətləri koordinasiya edir, həmçinin operatorlar, yoxlayıcılar və MAO -lar üçün əsas məlumat və yardımları təmin həyata keçirir. . Yaradılmış sistemin səmərəliliyi SO-nun fəaliyyətindən tam asılıdır. Avropa Birliyinin bəzi ölkələrində milli qanunvericilikdən asılı olaraq bir neçə SO təyin oluna bilər, bu halda koordinasiya fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə Mərkəzi SO-nun “central CA” təyin edilməsi tələb olunur.

Təbii ki, sistemin effektiv işləməsini təmin etmək məqsədi ilə aşağıdakı normativ-hüquqi sənədlərinin hazırlanması və müvafiq qaydada təsdiq edilməsi tələb olunur:

- Monitoring və hesabatların tənzimlənməsi haqqında Əsasnamə (Avropa Birliyində: MRR Monitoring and Reporting Regulation (EU) 601/2012)
- Hesabatın yoxlanılması və akkreditasiyası haqqında Əsasnamə (Avropa Birliyində: AVR Accreditation and Verification Regulation (EU) 600/2012)

Bundan əlavə, məlumatların eyni formatda qəbulunun təmin edilməsi məqsədilə müvafiq şablon formaların hazırlanması tələb olunur, məsələn:

- Operator (müəssisənin) monitoring planın şablonu;
- Atmosfer atımları ilə əlaqədar icazə sənədinin şablonu;
- İEYQ-nin inventarlaşdırılmasına dair İDDEQ-in 2006-cı ilin Rəhbər Qaydalar sənədinə uyğun olaraq, atılma sektoru, kateqoriya və digər zəruri məlumatları göstərilməklə müəssisə tərəfindən hazırlanan illik İEYQ-nin atılmasına dair hesabat forması;
- Auditorlar tərəfindən yoxlama hesabatının forması;
- Akkreditasiya prosesi üzrə forma;
- Müəssisə tərəfindən növbəti il üçün nəzərdə tutulan təkmilləşdirilmə planı (İmprovement plan) və s.

EU ETS sxemində hal-hazırda 10 054-ə yaxın qurğular/müəssisələr (installations) iştirak edir və bu da AB tərəfindən atılan emissiyaların 40%-ni təşkil edir.

Avropa Birliyinin Emissiya Ticarəti Sxemi yüksək dəqiqliyi ilə ölçülə bilən emissiyalara fokuslanaraq aşağıdakı sektorlar üzrə qazları əhatə edir:

- Aşağıdakı proseslərdən karbon qazı (CO₂)
 - Elektrik və istilik istehsalı;
 - neft emalı zavodları, polad, dəmir, alüminium və digər metallar, sement, əhəng, şüşə, keramika, sellüloz, kağız, karton, turşuların və üzvi kimyəvi maddələrin istehsalı daxil da olmaqla enerjitutumlu sənaye sektorları;

- Avropa İqtisadi Zonasında fəaliyyət göstərən aviasiya şirkətləri;
- Azot, adipik və gliksil turşuları, həmçinin gliksal istehsalından N₂O emissiyaları;
- alüminium istehsalından perflüorkarbonlar (PFK).

Bu sektorlara daxil olan şirkətlər üçün EU ETS sxeminə iştirakı mütləqdir, lakin:

- bəzi sektorlarda yalnız müəyyən ölçüdən yuxarı olan qurğular daxil edilir,
- Hökumət tərəfindən tullantılarını ekvivalent miqdarda azaldacaq maliyyə və ya digər sanksiyalar tətbiq olunduğu halda, müəyyən kiçik qurğular istisna edilə bilər
- aviasiya sektorunda 2023-cü ilin dekabr ayının 31-dək yalnız Avropa İqtisadi Zonasında yerləşən hava limanları arasında baş verəcək uçuşlar daxildir.
- Yalnız biokütlədən istifadə edən qurğular və yeni məhsulların və proseslərin tədqiqi, inkişafı və sınaqması üçün istifadə olunan qurğular və ya qurğuların hissələri bu Direktivin təsir dairəsinə düşmür.
- Aşağıda verilən limit göstəricilər ümumiyyətlə istehsal güclərinə və ya çıxış məhsullara tətbiq olunur. Eyni müəssisədə/qurğuda eyni kateqoriyaya aid olan bir neçə fəaliyyət həyata keçirildikdə, bu cür fəaliyyətlərin istehsal imkanları birləşdirilməlidir.
- 3. Bir qurğunun EU ETS sxeminə daxil edilməsi haqqında qərarı vermək üçün onun ümumi nominal istilik təminatı hesablandıqda, həmin qurğunun tərkibində yanacaqların yandırıldığı bütün texniki alt-qurğularının nominal istilik təminatları nəzərə alınmalıdır. Sözügedən qurğulara hər növ qazanlar, turbinlər, inseneratorlar, bütün növ sobalar, quruducular, mühərriklər, yanacaq hüceyrələri, kimyəvi yanma qurğuları, məşəllər, həmçinin yanmadan sonra termal və ya katalitik qurğular daxildir. 3 MVt -dan aşağı nominal istilik təminatına malik olan qurğular və yalnız biokütlədən istifadə edən qurğular bu sistemdə nəzərə alınmamalıdır. Həmçinin, yanacaq kimi biokütlədən istifadə edən qurğular, o cümlədən qurğunun yalnız işə salınması və ya dayandırılması mərhələsində yanacaqdan istifadəsi.

EU ETS sxeminə daxil edilməsi üçün tələblər bu cədvəldə əks olunur:

Fəaliyyət	İEYQ
Ümumi nominal istilik gücü 20 MVt -dan çox olan qurğularda yanacaqların yanması (təhlükəli və ya məişət tullantılarının yandırılması üçün qurğular istisna olmaqla)	CO ₂
mineral /xam neft emalı	CO ₂
Koks istehsalı	CO ₂
Qranullama da daxil olmaqla metal filizinin (sulfid filizi daxil olmaqla) üfürülməsi və ya sinterlənməsi	CO ₂
Davamlı tökmə də daxil olmaqla, saatda 2,5 tondan çox olan çuqun və ya polad istehsalı (ilkin və ya ikinci ərintilər)	CO ₂
Ümumi nominal istilik gücü 20 MVt -dan çox olan yanma qurğularının işlədiyi qara metalların (ferro ərintilər daxil olmaqla) istehsalı və ya emalı. Emala qızdırıcılar, tavlama sobaları, metal tökmə, yayma, döymə, örtükləmə və oyma daxildir.	CO ₂
İlkin alüminium istehsalı	CO ₂ və PFC
Ümumi nominal istilik gücü 20 MVt -dan çox olan yanma qurğularının işlədiyi ikincili alüminium istehsalı	CO ₂
20 MVt-dən çox ümumi nominal istilik gücü olan yanacaq qurğularının (reduksiyaedici agent kimi istifadə olunan yanacaqlar daxil olmaqla) işləndiyi ərintilərin istehsalı, təmizlənməsi, tökmə və s. daxil olmaqla əlvan metalların istehsalı və ya emalı	CO ₂

İstehsal gücü gündə 500 tondan çox olan fırlanan sobalarda və ya istehsal gücü gündə 50 tondan çox olan digər sobalarda sement klinkerinin istehsalı	CO ₂
Fırlanan sobalarda və ya istehsal gücü gündə 50 tondan çox olan digər sobalarda əhəng istehsalı, dolomit və ya maqnezitin kalsifikasiyası	CO ₂
Gündə 20 tondan çox ərimə qabiliyyətinə malik şüşə lif daxil olmaqla şüşə istehsalı	CO ₂
İstehsal gücü gündə 75 tondan çox olan yandırılmaqla keramika məhsullarının, xüsusilə dam örtükləri, kərpiclər, odadavamlı kərpiclər, kafellər, daş məmulatları və ya çini qablarının istehsalı	CO ₂
Gündə 20 tondan çox ərimə qabiliyyətinə malik şüşə, qaya (daş) və ya şlakdan (slak) istifadə edərək mineral yun izolyasiya materialının istehsalı	CO ₂
Gipsin qurudulması və ya kalsifikasiyası və ya ümumi nominal istilik gücü 20 MVt -dan çox olan yanma qurğularının işlədiyi alçıpan və digər gips məhsullarının istehsalı	CO ₂
Taxta və ya digər lifli materiallardan pulpa istehsalı	CO ₂
İstehsal gücü gündə 20 tondan çox olan kağız və ya karton istehsalı	CO ₂
Ümumi nominal istilik gücü 20 MVt -dan çox olan yanma qurğularının işlədildiyi neft, qudron, krekinq və distillə qalıqları kimi üzvi maddələrin karbonlaşdırılmasını əhatə edən his istehsalı.	CO ₂
Azot turşusu istehsalı	CO ₂ və N ₂ O
Adipin turşusu istehsalı	CO ₂ və N ₂ O
Glioksal və glioksil turşusunun istehsalı	CO ₂ və N ₂ O
Ammonyak istehsalı	CO ₂
İstehsal gücü gündə 100 tondan çox olan krekinq, riforminq, qismən və ya tam oksidləşmə və ya oxşar	CO ₂

proseslər yolu ilə toplu üzvi kimyəvi maddələrin istehsalı	
İstehsal gücü gündə 25 tondan çox olan riforminq və ya qismən oksidləşmə ilə Hidrogen (H ₂) və sintez qazının istehsalı	CO ₂
Soda külü (Na ₂ CO ₃) və natrium bikarbonat (NaHCO ₃) istehsalı	CO ₂
2009/31/EC Direktivinə əsasən icazə verilən saxlama sahəsində İEYQ-lərin nəqli və geoloji saxlanması məqsədi ilə bu Direktivin əhatə etdiyi qurğulardan İEYQ-lərin tutulması	CO ₂
İEYQ-lərin 2009/31/EC Direktivinə əsasən icazə verilən saxlama sahəsində geoloji saxlanma üçün boru kəmərləri ilə nəqli	CO ₂
İEYQ-lərin 2009/31/ EC Direktivinə əsasən icazə verilən saxlama sahəsində saxlanması	CO ₂
Aviasiya Ölkə daxilində yerləşən hava limanları arasında baş verən uçuşlar. Bu fəaliyyətə aşağıdakılar daxil edilməməlidir: (a) Digər ölkələrin Dövlət Başçıları, Hökumət Başçıları və Hökumət Nazirlərinin daşınması üçün yalnız rəsmi missiya ilə edilən uçuşlar. Bu uçuş planında uyğun bir vəziyyət göstəricisi ilə əsaslandırılır. (b) hərbi təyyarələr, gömrük və polis uçuşları ilə həyata keçirilən hərbi uçuşlar; (c) müvafiq səlahiyyətli orqan tərəfindən icazə verilən axtarış və xilasetmə, yanğınsöndürmə uçuşları, humanitar uçuşlar və təcili tibbi yardım uçuşları ilə əlaqədar uçuşlar; (d) Çıkaqo Konvensiyasının 2-ci Əlavəsində müəyyən edildiyi kimi yalnız vizual uçuş qaydaları çərçivəsində həyata keçirilən hər hansı uçuşlar; (e) təyyarənin havaya qalxdığı və ara eniş etmədiyi aerodromda sonlandırılan uçuşlar; (f) Uçuşun sərnişinlərin və ya yüklərin daşınması, təyyarənin yerləşdirilməsi və ya köçürülməsi üçün	CO ₂

xidmət etmədiyi təqdirdə, uçuş planında müvafiq qeyd ilə əsaslandırıldığı halda, yalnız lisenziya və ya pilot uçuş ekipajı üçün reyting əldə etmək məqsədi ilə həyata keçirilən təlim uçuşları; (g) müstəsna olaraq elmi tədqiqat məqsədi ilə və ya havada və ya quruda təyyarə və ya avadanlıqların yoxlanılması, sınaqması və ya sertifikatlaşdırılması məqsədi ilə həyata keçirilən uçuşlar; (h) Rəsmi olaraq təsdiq edilmiş maksimum qalxma kütləsi 5700 kq-dan az olan təyyarələr tərəfindən həyata keçirilən uçuşlar;	
--	--

Mənbə: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A02003L0087-20200101&qid=1628881710952&from=EN&fbclid=IwAR16eAaS0V4NBRheK-SW6oQvxqFYZPVtIAWwE07TzOf04aRtEyFbYFh41Xw>

EU ETS sxeminin Azərbaycan üzrə tətbiqi məqsəduyğundur və iştirak edəcək müəssisələrin ilkin siyahısını hazırlamaq üçün sorğular aidiyyəti üzrə göndərməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 12 iyun tarixli 1175-VQ nömrəli Qanunun Əlavəsində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi tələb olunan fəaliyyət növlərinin siyahısı verilir.

1. Karbohidrogen ehtiyatlarının axtarışı, kəşfiyyatı, işlənməsi, hasilatı və nəqliyə dair layihələr.
2. Neft və qaz emalı zavodlarının layihələndirilməsi.
3. Neft, qaz və ya kimyəvi məhlulların nəqli üçün uzunluğu 20 km və daha çox, diametri 500 mm və daha çox olan boru kəmərlərinin layihələndirilməsi.
4. Neft, neft-kimya və kimyəvi məhsullar üçün əsas anbar obyektlərinin layihələndirilməsi.
5. Gücü 300 MVt və daha çox olan istilik elektrik stansiyalarının, eləcə də gücü 220 kilovolt-dan, uzunluğu 15 km-dən çox olan yüksək gərginlikli elektrik xətlərinin layihələndirilməsi.

6. Atom elektrik stansiyalarının və nüvə reaktorları olan digər obyektlərin layihələndirilməsi.
7. Gücü 10 MVt-dan çox olan su, günəş, bioqaz, geotermal və digər elektrik stansiyalarının layihələndirilməsi;
8. Metallurgiya müəssisələrinin (zavodlarının) layihələndirilməsi.
9. Kimyəvi məhsulların istehsalı sahələrinin layihələndirilməsi.
10. Tikinti materiallarının (o cümlədən sement) istehsalı sahələrinin layihələndirilməsi.
11. Magistral avtomobil yollarının, dəmiryol xətlərinin (vaqonların yuyulması və təmizlənməsi stansiyaları da daxil olmaqla) layihələndirilməsi.
12. Hava limanlarının layihələndirilməsi.
13. Dəniz ticarət limanlarının, eləcə də sahil limanları ilə əlaqəli boşaltma və yükləmə məqsədli və ağırlığı 1350 tondan yuxarı gəmilərin yanaqlıma körpülərinin (bərələr istisna olmaqla) layihələndirilməsi.
14. Təhlükəli və təhlükəsiz tullantıların zərərsizləşdirilməsi, emalı müəssisələrinin, habelə bu məqsədlə qurğuların, poliqonların layihələndirilməsi.
15. İstehsalat və məişət tullantı sularının təmizlənməsi və təkrar istifadəsi üzrə layihələr.
16. Hündürlüyü 15 metr və daha yüksək olan su bəndlərinin, su anbarlarının və başqa su tutumlarının (rezervuarların) layihələndirilməsi.
17. Çay hövzələri arasında su resurslarının bölüşdürülməsi üzrə layihələr.
18. Ərazi planlaşdırılması sənədlərinin layihələndirilməsi.
19. Şəhərlərin su təchizatı və kanalizasiya sistemləri kompleksinin layihələndirilməsi.
20. Su mənbələrindən istifadə (il ərzində istifadənin həcmi 10 mln. kubmetrdən artıq olduqda), eləcə də uzunluğu 20 km-dən, diametri 500 mm və daha çox olan su boru kəmərlərinin layihələndirilməsi.

21. Əhatə etdiyi sahə 1000 ha-dan çox olan irriqasiya və meliorasiya sistemləri, eləcə də magistral suvarma kanalları və kollektorların layihələndirilməsi.
22. Kağız və sellüloz istehsalı müəssisələrinin layihələndirilməsi.
23. Tikinti materialları yataqlarının mənimsənilməsi və istismarı layihələri.
24. Dağ-mədən fəaliyyəti üzrə metal (o cümlədən əlvan metal) filizlərinin yataqlardan çıxarılması, hasilatı, işlənməsi və emalı layihələri.
25. Emal istiqamətli istehsal sahələrinin layihələndirilməsi.
26. 300 nəfərdən çox tutumu olan turizm və rekreasiya obyektlərinin layihələndirilməsi.
27. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmış heyvandarlıq və quşçuluq məhsulları istehsalı müəssisələrinin layihələndirilməsi.
28. İri istehsal təyinatlı sənaye müəssisələrinin (texnoparkların) layihələndirilməsi.
29. Texnoloji avadanlıq və maşınqayırma sənayesi müəssisələrinin layihələndirilməsi.
30. Su fonduna aid zonalarda irimiqyaslı tikinti layihələri (süni adaların, qurğuların yaradılması və s.).
31. Böyük ərazilərdə (5 ha-dan çox olan) meşələrin irimiqyaslı qırılması və ya irimiqyaslı (10 ha-dan çox olan) meşəsalma fəaliyyəti üzrə layihələr.
32. Gücü 1 MVt-dan çox olan külək elektrik stansiyalarının (külək generatorları parkları) layihələndirilməsi;
33. Yeni metro stansiyalarının, körpülərin, tunellərin layihələndirilməsi.
34. İrimiqyaslı kənd təsərrüfatı (aqruparklar), habelə balıqçılıq (o cümlədən akvakultura) təsərrüfatı fəaliyyəti üzrə layihələr.

Siyahı üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin əksəriyyəti Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Dövlət Ekspertiza İdarəsindən 5 il müddəti üçün atmosfer havasına zərərli maddələrin atılmasına və zərərli fiziki təsirə görə xüsusi icazələr alırlar. İcazələrin

alınması üçün müəssisələrdə istismar olunan/istismarı planlaşdırılan və atmosfer havasına atılmaları ilə nəticələnən bütün texnologiyalar haqqında ətraflı məlumat verilir. Dövlət Ekoloji Ekspertiza İdarəsində müəssisələrdə mövcud olan texnologiyalar haqqında elektron məlumat bazasının yaradılması Azərbaycanda yaradılması planlaşdırılan qurğular səviyyəsində MHY sisteminin inkişafına və idarə edilməsinə mühüm töhfə verə bilər.

Həmçinin, daxili karbon ticarət sxeminin qurulması məsələsində Azərbaycan Respublikasının Dördüncü Milli Məlumat sənədində 2006-cı ilin İDDEQ-in Qaydalar sənədində göstərilən tövsiyələrə əsaslanaraq inventarlaşmanın ümumi keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş səyləri prioritetləşdirmək üçün müəyyən edilmiş əsas atılma kateqoriyalarını (key categories) mütləq nəzərə almaq lazımdır.

Səviyyə 1 metodoloji yanaşmanın tətbiqi nəticəsində 2016-cı ildə LULUCF istisna olmaqla Səviyyə (L) üzrə 16 kateqoriya müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 1. Əsas kateqoriyaların təhlili (kt CO₂ ekv)

	IPCC Category code	IPCC Category	Greenhouse gas	2016 Ex,t (Gg CO ₂ Eq)
1	1.A.1	Energy Industries - Gaseous Fuels	CARBON DIOXIDE (CO ₂)	12914.726
2	1.A.4	Other Sectors - Gaseous Fuels	CARBON DIOXIDE (CO ₂)	7478.5676
3	1.A.3.b	Road Transportation	CARBON DIOXIDE (CO ₂)	5689.2627
4	3.A.1	Enteric Fermentation	METHANE (CH ₄)	5170.62
5	1.B.2.b	Natural Gas	METHANE (CH ₄)	5168.9711

6	1.B.2.a	Oil	CARBON DIOXIDE (CO2)	5145.3171
7	1.A.1	Energy Industries - Liquid Fuels	CARBON DIOXIDE (CO2)	3368.1317
8	1.B.2.a	Oil	METHANE (CH4)	2963.5414
9	1.A.2	Manufacturing Industries and Construction - Gaseous Fuels	CARBON DIOXIDE (CO2)	2646.1753
10	3.C.7	Rice cultivation	METHANE (CH4)	1961.61
11	4.A	Solid Waste Disposal	METHANE (CH4)	1233.33
12	2.F.1	Refrigeration and Air Conditioning	HFCs, PFCs	1206.66
13	1.A.4	Other Sectors - Liquid Fuels	CARBON DIOXIDE (CO2)	1007.0343
14	3.A.2	Manure Management	NITROUS OXIDE (N2O)	871.1
15	1.A.3.a	Civil Aviation	CARBON DIOXIDE (CO2)	697.96155
16	2.A.1	Cement production	CARBON DIOXIDE (CO2)	666.796